

Перелік умовних скорочень

- УРСНТ – Українсько-російський словник наукової термінології / за заг. ред. Л.О. Симоненко. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2004. – 416 с.
- РУАСМ – Російсько-українсько-англійський словник з механіки / уклад. : В.М. Бастун та ін. – К. : Наук. думка, 2008. – 512 с. – (Словники України).
- УАНТС – Українсько-англійський науково-технічний словник / М.П. Саврук. – К. : Наукова думка, 2008. – 912 с. – (словники України).
- РУЗТС – Російсько-український загально-технічний словник / Л.І. Мацько, І.Г. Трегуб, В.Ф. Христенюк, І.В. Христенюк. – К. : Вища школа, 1994. – 173 с. – Рос., укр.
- РУСФТ – Російсько-український словник фізичних термінів / уклад. : Ю.В. Караван та ін. ; за ред. О.Б. Лисковича. – К. : Вища школа, 1994. – 311 с.
- РУМС – Російсько-український математичний словник / уклад. : В. Я. Карачун, О.О. Карачун, Г.Г. Гульчак. – К. : Вища школа, 1995. – 258 с. – Рос., укр.
- ВЗОС СУЛ – Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2004. – 896 с.

Анотація. У статті досліджено найуживаніші префіксоїди сучасної української літературної мови, розглянуто вживання та функціонування їх у науково-технічній термінології.

Ключові слова: афіксоїд, префіксоїд, семантичне значення, новотвори, афіксальні морфемі, основи, деривація, терміни.

Summary. This article deals with the analysis of the widespread prepositional native elements in modern Ukrainian language and also their application and function in scientific terminology.

Key words: affixed, prefixed, semantic meaning, new words, morphemes, stems, terminology, derivation.

УДК 378.14+417+833

Кучерява О. А.

ХУДОЖНЬО–ЛІТЕРАТУРНИЙ ДИСКУРС ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ОДИНИЦЯ

На сучасному етапі розвитку дискурсології беззаперечним є погляд на дискурс як комунікативне явище, за яким закріплюють риси динамічності, процесуальності й обов’язкове розгортання в ситуативному контексті. Аналіз наукової літератури засвідчив, що більшість лінгвістів підтримує визначення дискурсу, запропоноване Ю. М. Карауловим і В. В. Петровим [1], розширюючи або уточнюючи його з урахуванням специфіки об’єкта дослідження (Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, В. В. Красних, М. Л. Макаров, О. О. Селіванова, К. С. Серажим, К. Ф. Седов, О. І. Шейгал, І. Б. Штерн та інші). Натомість питання типології дискурсів і досі залишається не вирішеним.

У загальних рисах тип дискурсу – це “зразок, модель однорідної групи дискурсів, які мають спільні, характерні для цієї групи екстра- та інтралінгвістичні ознаки” [4, 87]. Залежно від того, які ознаки дискурсу опиняються в центрі дослідження, виділяють відповідно до дихотомії мова усна / писемна: дискурс тексту, дискурс усної комунікації (діалогічної, монологічної, полілогічної); відповідно до жанрової специфіки: науковий, художній, ділової документації, публіцистичний та інші; відповідно до фахової специфіки: політологічний, мистецтвознавчий, фізичний та інші [2, 32]. Крім того, існують класифікації дискурсів Г. Г. Почепцова, П. В. Зернецького, В. І. Карасика.

Складність типології дискурсів спричинена багатогранністю його структури, адже “формування дискурсу залежить від того, які комбінації виникають під час взаємодії його компонентів, пов’язаних із партнерами комунікації (...), з темою і предметом спілкування, мовленнєвою ситуацією” [10, 134], а таких комбінацій може бути чимало. Тому слушною є позиція Г. Я. Солганика визначати тип тексту, а отже, й тип дискурсу комплексно, за сукупністю притаманних йому ознак, що, наприклад, знаходимо в роботах М. Л. Макарова.

На нашу думку, особливої уваги заслуговує художньо-літературний тип дискурсу. *Актуальність* порушеної проблеми насамперед пояснюється завданнями сучасної лінгво-

дидактики, як-от: створення навчальних мовленнєвих ситуацій, які б розкривали прагматичний бік використання мови, перенесення уваги на аналіз позамовних факторів, які відіграють важливу роль у процесі комунікації, а також організація процесу навчання мови як мовленнєвої діяльності. За даними дискурсології, для розвитку комунікативних умінь і навичок недостатньо лише працювати з мовною тканиною тексту, найбільш сприятливі умови для розв'язання низки проблем лінгводидактики, зокрема формування мовної особистості, закладені в можливості вивчати й аналізувати текст в екстралінгвістичному контексті. А оскільки художній текст є основним дидактичним матеріалом, за допомогою якого формується комунікативна компетенція, ми поставили за *мету* охарактеризувати художньо-літературний дискурс як дидактичну одиницю в роботі над формуванням комунікативної компетенції мовця. У межах цієї статті ми насамперед звернемо увагу на місце художньо-літературного дискурсу з-поміж інших типів дискурсів та основні його риси, спираючись на головні положення теорії дискурсу.

У науковій літературі знаходимо декілька найменувань художнього твору як писемного типу дискурсу: у Г. Г. Почепцова – літературний дискурс [8], у В. І. Карасика – буттєвий дискурс (підтип особистісно зорієнтованого дискурсу) [3], у літературознавчому словнику – художньо-літературний дискурс [5], Т. Ф. Плеханова використовує два терміни – літературний дискурс і художній дискурс [7].

Згідно з ученням В. І. Карасика про типологію дискурсів, буттєвий дискурс відрізняється тим, що “в ньому наявні спроби розкрити свій внутрішній світ у всьому його багатстві, спілкування має розгорнутий, насичений смислами характер; використовують усі форми мовлення на основі літературної мови” [3, 289]. Г. Г. Почепцов підкреслює іншу рису літературного дискурсу: “Коли звичайна комунікація стежить спочатку за змістом, а вже потім за формою викладу, то літературна комунікація, навпаки, найважливішим вважає форму, а вже потім зміст” [8, 84].

Поряд із цим Т. В. Плеханова виділяє такі риси художнього дискурсу: по-перше, він не просто відображає дійсність, а створює реальність, пропонує свою версію моделі світу; по-друге, художній дискурс – це динамічний процес взаємодії автора і читача, з одного боку, і мовними, соціально-інтеракційними і культурними правилами, з іншого; нарешті, художній дискурс творить не лише автор, а й соціально-індивідуальна дійсність, тобто концепти, категорії та інші смислоутворювальні процеси мовлення [7]. Відтак, у художньому дискурсі дослідниця виділяє три виміри: лінгвістичний: складається з мовних засобів-структур (слова, висловлювання), процесів (метафоризація) і правил (граматика); міжособистісний: зорієнтований на Іншого, реального або потенційного; культурний: відтворює види діяльності і способи мислення, властиві певній культурі [7].

У прагматиці, яка лежить в основі дискурсології, художня література “характеризується тим, що вона становить особливий вид дії, яка розгортається в певній ситуації і визнається учасниками цієї дії як літературна. Очевидно, що література виникає в досить складному акті, результат якого – текст, а завершується акт читачем” [6, 112], тобто художній твір – це процес “віртуальної” взаємодії автора і читача, уявний діалог, який вони ведуть між собою, а результат цієї взаємодії, співтворчості “фіксується в тексті засобами писемної мови, яка є формою розмовного мовлення автора, оповідача, персонажів” [5, 408]. На цій підставі можемо виділити в художньому дискурсі такі складові, як учасників дискурсу (автор і читач) та пов'язані з ними екстра- й інтрасуб'єктивні параметри, ситуативний контекст, тобто екстралінгвістичні чинники творення дискурсу, і безпосередньо текст. Означені компоненти формують лінгвістичні, семантико-когнітивні, прагматичні та екстралінгвістичні складові художньо-літературного дискурсу.

Особливої уваги потребує екстралінгвістичний компонент, оскільки художній твір, з одного боку, відображає уяву, створену свідомістю автора дійсність, а з іншого – існує і сприймається невід'ємно від тієї дійсності, яка його породила. Звідси подвійне розуміння континууму художнього твору. Спираючись на дослідження О. О. Селіванової, будемо розрізняти континуум дискурсу (час і місце комунікації) і текстовий континуум (художній час і художній простір) [11]. Таким чином, з'ясуємо дві позиції у тлумаченні екстралінгвістичного контексту. Перша позиція стосується художнього тексту як об'єкта матеріальної культури, а тому текст сприймається невідривно від постаті автора. Це власне екстралінгвістичний контекст – час і місце написання твору, конкретна ситуація й умови, в яких він створювався. Екстралінгвістичний контекст щільно пов'язаний із соціальним контекстом (у масштабі – це ціла епоха з її суспільним устроєм, відносинами; ідеологічні і політичні переконання автора, релігійні і філософські погляди, соціальні теми); соціокультурним контекстом (духовне життя епохи, естетичні принципи, ідеали, цінності); етнографічним контекстом (відображення в тексті національно-культурних уявлень автора, рис національного менталітету); психологічним контекстом (особливості психології особистості автора, світосприймання, інтереси).

З іншого боку, в художньому творі відображається реальна дійсність, яка створюється автором за допомогою художніх засобів і яка відтворює просторово-часові характеристики зображуваних у творі явищ. Означені категорії у лінгвістиці і літературознавстві позначають терміном “хронотоп”, який усвідомлюється відповідно до героїв твору, адже художній час і художній простір – це форми змалювання автором дійсності, в якій діють герої. За О. О. Селівановою, “підкатегоріями континууму в дискурсі служать простір і час, які визначаються у трьох режимах для текстів, які віддаляють у часі і просторі автора від читача, їх обох від зображуваних подій” [11, 224].

Ядром прагматичного контексту є взаємодія автора та читача. У межах художнього твору ця взаємодія сприймається як віртуальна; автор і читач віддалені один від одного і в просторі, і в часі, тому наявність прагматичного контексту фіксується на базі функціонування рис автора та читача в художньому творі як мовленнєвому акті. За визначенням К. Ф. Седова, “прагмалінгвістичне дослідження дискурсу повинно бути спрямоване, з одного боку, на виявлення особливостей авторської присутності у творі, інша ж, не менш важлива характеристика побудови дискурсу – “фактор розгорнутості на читача”” [9, 30]. Прагматичний контекст описують за допомогою понять “комунікативна мета автора”, “комунікативні стратегії / тактики автора”, “емоційні реакції читача”. Авторська інтенція (описати, розповісти, довести, спонукати та ін.) визначає жанр, форму викладу матеріалу, вибір стратегій, детермінує прагматичну установку твору. Прагматична установка пов’язана з авторською модальністю, комунікативним наміром автора. Іншими словами, автор керує читачем, спрямовує його щодо сприймання твору. З протилежного боку знаходиться читач, який не лише заглиблюється у зміст художнього твору, а й інтерпретує його, виокремлює приховані смисли, намагається зрозуміти автора. З позиції читача ми говоримо про його емоційні реакції, про те, наскільки авторові вдалося досягти поставленої мети, вибрати жанр, мовні засоби. В обох випадках прагматичний контекст щільно пов’язаний з екстралінгвістичним, оскільки написання і сприймання художнього твору не відбувається у вакуумі, а в межах певної комунікативної ситуації.

І ще одна прикметна риса художньо-літературного дискурсу – яскраво виражений когнітивний (внутрішній) контекст, який створює концептуальний простір тексту і потребує виділення набору ключових слів і базових концептів. Спільність пресупозицій автора та читача дозволяє виділити в дискурсі не лише фактичну, а й концептуальну інформацію, експліцитно й імпліцитно виражені смисли. Таким чином, художньо-літературний дискурс відзначається образністю, метафоричністю, експресивністю, виступає багатим матеріалом для дослідження дискурсивних факторів мовних явищ.

Підсумовуючи висловлені положення, сформулюємо основні *висновки*.

По-перше, своєрідність художньо-літературного дискурсу можна окреслити в таких аспектах: екстралінгвістичному і прагматичному (особливості характеристики та взаємодії у просторі і часі комунікантів – автора та читача); семантичному (насиченість внутрішніми особистісними смислами, символами, художніми засобами); когнітивному (концептуальний простір тексту і пов’язана з ним індивідуально-авторська картина світу); лінгвістичному (багатство мовних засобів).

По-друге, проникнення ідей дискурсології в лінгвістику тексту дозволяє поряд з лінгвістичним аналізом тексту використовувати дискурсивний аналіз, у центрі якого текст постає як результат і водночас процес мовленнєвої діяльності автора, його взаємодія з читачем. У процесі роботи з художньо-літературним дискурсом головна увага звертається на розвиток умінь аналізувати екстралінгвістичний контекст як одну з найважливіших передумов розуміння соціально-психологічного простору, в якому виникає і функціонує художній твір, а поряд з цим досліджувати особливості функціонування мовних одиниць у творі.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у створенні навчально-методичних комплектів з дискурсивного аналізу тексту для забезпечення роботи з художньо-літературним дискурсом.

Список використаних джерел

1. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк // [сост. В. В. Петрова; вступ. сл. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія) / [К. Кусько, М. Полужин, Т. Кияк та ін.]. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 495 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Кучеренко О. И. Чему обучать: тексту или дискурсу / О. И. Кучеренко // Новые технологии коммуникативного обучения иностранному языку : сб. науч. тр. – М. : МГЛУ, 2000. – Вып. 449. – С. 84–89.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром’як, Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ “Академія”, 1997. – 752 с.

6. Лузина Л. Г. Художественный текст в коммуникативном аспекте / Л. Г. Лузина // Проблемы типологии текста : сб. науч. аналит. обзоров. – М., 1984. – С. 108–123.
7. Плеханова Т. Ф. Дискурсивно-диалогическая концепция художественного текста : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук / Т. Ф. Плеханова. – Минск, 2005. – 31 с.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : ВЦ “Київський університет”, 1999. – 308 с.
9. Седов К. Ф. Дискурс и личность : эволюция коммуникативной компетенции / К. Ф. Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
10. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К. : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с.
11. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Елена Александровна Селиванова. – К. : Брама, 2004. – 336 с.

Анотація. У статті охарактеризовано художньо-літературний дискурс, визначено та проаналізовано екстралінгвістичний, прагматичний, семантико-когнітивний і лінгвістичний компоненти. Увагу зосереджено на лінгводидактичних можливостях художньо-літературного дискурсу.

Ключові слова: художньо-літературний дискурс, компоненти художньо-літературного дискурсу, лінгводидактика.

Summary. In the article the literary discourse is considered. The extralinguistic, semantic and cognitive, pragmatic, linguistic components are characterized. The major attention is paid to the linguistic-didactic possibility of the literary discourse.

Key words: literary discourse, components of the literary discourse, linguistic-didactics.

УДК 801.7:81'255.4 "712"

Кушнірова Т.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАТЕГОРІЇ “СТИЛЬ” У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Поняття “стиль” наразі викликає гостру зацікавленість літературознавців, оскільки це ключова категорія літературного розвитку, що синтезує у собі як загальні закономірності, так і окремі здобутки письменників. Поняття стилю давно використовується для осмислення тенденцій літературного процесу, з’ясування національної специфіки літератур та творчої індивідуальності митців. Розробці даного питання присвятили свої роботи провідні літературознавці, як-от: Г.Поспелов, В.Жирмунський, М.Гіршман, О.Соколов, П.Сакулін, Я.Ельсберг, В.Ейдінова, А.Есалнек, Д.Наливайко та ін. Попри те, що вивчення даної категорії почалося досить давно, залишається багато спірних питань, які потребують детальнішого розгляду. У зв’язку з цим є необхідність осмислити вивчення даного поняття й уточнити його сутність, що має значення для розгляду конкретно-історичних літературних явищ або творчості певного письменника.

Наразі питання з теорії стилю є досить суперечливим і таким, що викликає безліч запитань. Дискусії щодо даної категорії точаться не лише у літературознавстві, але й у мовознавстві та мистецтвознавстві, оскільки стиль є визначальним чинником при аналізі певного зразку. Досить часто дану категорію сприймають у вузькому значенні, ототожнюючи з індивідуальним стилем, який визначає сукупність художніх засобів і прийомів у творчості окремого письменника.

Думки критиків щодо літературознавчого та мовознавчого аспекту стилю розходяться. Наприклад, Г.Степанов у статті “Про межі лінгвістичного й літературознавчого аналізу художнього тексту” [18, 19] розділяє стиль у філологічних науках, вказуючи, що лінгвістика охоплює мовний матеріал, слововживання, функції слова, а літературознавство розглядає текст як єдине ціле, з урахуванням змістової наповненості мовних одиниць. Дослідник М.Поляков акцентує увагу на протилежності поглядів на стиль, наголошуючи на тому, що стиль у лінгвістичному розумінні входить до комплексу мовно-соціальної групи, а у літературознавстві предметом стилістики стає передовсім художній текст, який має художній смисл [13, 118]. Для позначення індивідуального стилю у філології вживаються два визначення – ідіолект та ідіостиль,